

Dobar roman dobre knjige

(Anto Zirdum, *Učiteljica modnog krojenja u Sarajevu 1914.*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2014.)

Uvijek je opravdano postaviti pitanje zbog čega se pisci toliko trse i zašto ih čitatelji toliko slijede svojim čitanjem. Kako god, postoji neko otajstvo u tome da dobri pisci pišu upravo ono što mnogi čitatelji žele čitati. Pa čak i manje dobri pisci katkada pogađaju čitateljevu želju, kako motivom temom tako i idejom koja ih vodi i usmjerava na svrhe kojih često i nisu svjesni. No odabir sadržaja koji će se predstavljati u knjizi važna je stvar za sve koji se knjige dotiču. Jesu li zato nerijetki pokušaji sa sadržajima koji imaju oslonac u zbilji, da se predstavi stvarnost koja zahvaća samu istinu toga događaja, slučaja ili pojave, da to bude temom kojom se knjiga bavi i koju u njezinoj biti želi ponuditi čitatelju? Postoji li zato sijaset načina da se čitatelj namami kakvim prigodničarstvom? No treba imati na umu da je pred čitateljem tek neka moguća zbilja, ma kako ona ostavljala uvjerljiv dojam o svojoj zbiljnosti. Možda su najslikovitiji primjeri za to kada se knjigom želi otrgnuti od zaborava neka važna osoba, kakav istiniti događaj, osobito povijesni, kad se, recimo, pruži prilika

za sjećanje na kakvu obljetnicu ili drugu vrstu spomena poznatih osoba ili važnih zbivanja.

Knjiga Ante Zidruma lijep je primjer koji može ilustrirati način kako treba pogoditi interes čitateljstva, kako se može, uvažavajući različite kontekste i koristeći druge društvene pogodnosti, napraviti prihvatljivo djelo, ovoga puta – roman.

Koje su to okolnosti koje su prema sudu pisca ovih redaka doprinijele da roman bude prihvaćen i nagrađivan vrlo prestižnim priznanjima, više puta. Pa pokušajmo odgonetnuti tajnu uspjeha romana *Učiteljica modnog krojenja u Sarajevu 1914.*

Najprije recimo nekoliko osnovnih podataka o romanu.

Dakle, romanom *Učiteljica modnog krojenja u Sarajevu 1914.* autor je na osobit način obilježio stotu obljetnicu početka Prvoga svjetskog rata kojemu je, kako je poznato, povod bio atentat u Sarajevu. Zirdum je djelo koncipirao u četiri dijela: „O vojničkim pismima i ratnim dnevnicima“, „Dnevnik učiteljice modnog krojenja i šivanja (prva

polovica 1914.)“, „Noćnik učiteljice modnog krojenja i šivanja“ i „Pobjeda Erosa u carstvu Thanatosa (posthumno čitanje pisma kapetana Begovića)“.

U romanu nas autor upoznaje sa zanimljivim dnevnikom iz 1914. godine sarajevske učiteljice Marije Lempracht te s pismima kapetana u austrougarskoj vojsci, časnika Begovića, koja su vezana za neobičnu ljubavnu vezu s Ankom Topić, Marijinom sustanarkom, inače prvom poznatom bosanskohercegovačkom pjesnikinjom po zbirci pjesama *Izgubljena zvijezda*, koja je objavljena u Sarajevu 1908. godine.

Nema sumnje da Zirdum pokazuje pripovjednu vještinu koju je predstavio kao jednostavnu, iskrenu ispovijed, kako je inače svojstveno dnevničkoj formi. Tu se nude mnoge spoznaje o vremenu i ljudima koje opisuje. Pred čitatelje tako autor reda događaje vezane za društveni, kulturni, politički i vjerski život u Sarajevu u prvoj polovini 1914. godine. Oblikujući priču kroz dnevničke zapise učiteljice Marije, Zirdum vješto rabi intertekstualnost, što se lijepo uklapa u suvremeni književni diskurs.

U drugome dijelu dnevnika Marije Lempracht naslovljenome „Noćnik učiteljice modnog krojenja i šivanja“ autor nas približava događajima koji su uslijedili nakon 1. srpnja 1914. godine, odnosno nakon ubojstva austrougarskoga prijestolonasljednika i njegove supruge. Autor opisuje prilike u Sarajevu,

prikazuje stanje i doživljaje dviju učiteljica koje na svijet i ratnu perspektivu gledaju svaka iz svoje pozicije. One su prijateljice, ali svaka živi sa svojim nadama i strepnjama. U ovome se dijelu romana prikazuje kako rat razara stvorena uvjerenja i prihvaćena ponašanja kod ljudi koji su najednom iz dnevne rutine ušli u razdoblje nespokojstva i neizvjesnosti. Jer rat se neće završiti prema očekivanju do Božića.

Završnica romana donosi kapetanova pisma Anki Topić koja su joj dospjela poslije njegove pogibije. Taj je epilog svakako vrlo zanimljiv s obzirom da se u njima naznačuje rasplet događanja koji su prikazani u učiteljičinu dnevniku. U toj strukturi dnevničke i epistolarne forme, uz pripovijedanje o vremenu i ljudima koji su u njemu živjeli, prilažući pjesme i tekstove vezane za to vrijeme i ljude koje prikazuje, autor se ovim romanom predstavio kao zreoo pisac ostvarivši zanimljivo djelo lake čitljivosti i dojmjljive osjećajnosti. Dopusativši svojim likovima da govore o svome vremenu, omogućio im je da svojim govorom i postupcima sami predstave čitateljima svoj karakter i svoje ukupno životno opredjeljenje. Vidimo na temelju prijma kod čitalačke publike i kritike da je autor tako ostvario dobar moderan roman kojim je ponudio sliku o prijelomnome vremenu prije stotinu godina.

Pokušajmo gonetati tajnu uspješnosti ovoga romana na možda neuobičajen

način. Što je morao znati i uraditi autor da pobere važne nagrade koje su vjerodostojan znak njegove prihvaćenosti u aktualnome vremenu, danas kad u vrevi raznorodne društvene dinamike ostaje malo vremena za sabran doživljaj pročitanih redaka?

Pokušajmo otkriti prepoznatljive stožerne točke koje eventualno doprinose prihvaćanju knjige, u ovome slučaju romana.

Nema sumnje da mjesto radnje doprinosi razvoju pozornosti čitatelja te je izbor Sarajeva dobar odabir. To je mjesto inače osvojilo priličnu pozornost odavno, još prije Velikoga rata. Ovaj se put taj grad pojavljuje kao medij u kojemu se susreću i sažimlju mnoge silnice te tako biva pogodno gnijezdo za njegovanje različitih pristupa, umjetničkih, književnih, raznih kulturnih i uopće društvenih ideja. To je važno mjesto stjecište i važnih povijesnih „novih početaka“ pa se mnoga književna djela mogu osloniti na zanimljivost njegova habitusa. Vjerujemo da je i Zirdum u tome tražio dobru mjesnu osnovu za svoj roman.

Promotori i književni kritičari, međutim, ovo djelo ocijeniše tako da se ono može promatrati i kao povijesna građa, iako „je (to) nadasve ljubavni roman s porukom da Eros pobjeđuje Thanatosa“. Je li ova knjiga „došla kao dah drugačijeg vjetra“ u novome kulturnom pogonu Srednje Bosne ili pak Sarajeva

(koje jest i nije ta Srednja Bosna iako jest centralna jer je smješteno baš u središnjem dijelu BiH) možemo licitirati u odnosu na druga književna djela koja su prije ovdje pisana, koja se trenutno pišu ili će se istom napisati.

Pokušajmo cijeniti kako je uz mjesto radnje važno i vrijeme. Koje vrijeme? Dakako, u ovome slučaju razdoblje uoči i tijekom Velikoga rata, a onda i njegovo vezivanje uz „okruglu obljetnicu“ pouzdan je pokretač privlačenja pozornosti današnjega čitateljstva. Vrijeme je ono bilo prijelomno, što će se istom kasnije bolje vidjeti, pogodno za rađanje novih odnosa te klijanje već zasijanih interesa i, naravno, omogućit će lijepu instalaciju našega interesa za to vrijeme od prije sto godina. Današnjem je čitatelju, dakako, lako „biti generalom poslije bitke“ nakon toliko vremena, a stavljanje čitatelja u tu povlaštenu poziciju autoru moramo priznati kao pozitivno i korisno lukavstvo za pridobivanje pozornosti publike pomoću svima poznatoga sadržaja. Sve to se jasno usmjerava na prihvaćanje ideje koja se knjigom nudi.

Pa kako vrijeme nije nikada „prazno“ nego je ono uvijek negdje i u njemu je netko, onda je red, jer već znademo gdje smo, pogledati tko je sve u tom vremenu „domaćin“ i „gost“. Dakle, glavni su likovi učiteljice Anka Topić i Marija Lempracht te kapetan Begović. No epizodnih likova je mnoštvo, osobito onih koji su svojevrsna podloga

vremenu u kojemu se sve događa. Ti su likovi zapravo znakovi vremena jer su na neki način obilježili to razdoblje, što svojim djelom, što svojim značenjem u našim današnjim recepcijama. Gotovo je nemoguće pobrojati sve koji čine tu podlogu, ali vrijedi i po cijenu pogrješke pokušati.

U romanu se, dakle, spominju kao stanovite odrednice pojedine ideje ili događanja, povijesne i javne osobe iz toga vremena, društveni pokreti, države i različita udruženja koja su djelovala u tome vremenu i na tome prostoru.

Kao povijesna podloga i glavni događaj je Prvi svjetski rat, njegova uočnica, početak i prve godine njegova tijeka. Taj događaj pruža široko polje za oslikavanje zajedničkih sudbina i pojedinačnih tragedija tim prije što je riječ o burnome vremenu. Izbor prve poznate pjesnikinje u BiH za glavni lik romana dobar je pogodak. Zanimljivosti doprinosi staleška pripadnost (pjesnička), ali i obiteljska geneza (Topić). To će privući stanovit broj čitatelja i po tim znakovima i, vjerovati je, prihvatit će roman. Kako je tadašnje Sarajevo multietnička i višekonfesionalna sredina, zapletu radnje će doprinijeti ljubavna veza između pripadnika različitih svjetonazora te sljedbenika drukčijih običaja, odnosno pobjeda nove ljubavi nad stečevinama različitih starih tradicija. Autor, doduše, želi reći da je u pitanju pobjeda *erosa* nad *thanatosom*, što pisac ovih redaka

shvaća kao već pomalo potrošenu sintagmu koja svoje žilice ima i u frojdovskom nasljeđu, a drama se odigrala baš na polju „neslaganja nasljeđa“, u poslije nastupajućoj općeljudskoj nesreći – rata i pogibelji, što je pisac inače uzeo kao važan motiv. Nažalost, bio je u pravu jer ta modernistička sintagma još uvijek osigurava prođu kao nešto što nas još i danas (izgleda) drži u kontaktu sa svjetskim ne baš najaktualnijim kulturnim tendencijama.

Držanje veze s povijesnim vremenom osigurava se i spominjanjem poznatih onodobnih osoba u kontekstu događanja, e da bi se opet pokazala neka vrsta vjerodostojnosti umjetničke zbilje (?). Tako iz raznih područja društvenoga života i polja djelovanja imamo pred sobom osobe, pokrete i udruge, države i ideje koje su prema našoj današnjoj percepciji tada bile važne. Kada je riječ o osobama, tu se spominju prema svojoj djelatnosti književnici, učitelji, liječnici, političari, vojskovođe, umjetnici, aktivisti tadašnjih društava, vjerski čelnici, arhitekti...; prema opredjeljenju: socijalisti, monarhisti, tradicionalisti, anarhisti, komunisti, sufražetkinje...; kao i oni bez ikakva opredjeljenja; umjetnički smjerovi, medijske kuće, zavjereničke sljedbe, humanitarni pokreti itd. Spominjanje „domaćih“ književnih imena: Andrića, Matoša, Kočića, Kranjčevića, Zmaja Jovanovića, Muse Ćazima Ćatića, Truhelke i drugih vjerojatno će

održavati čitateljevu pozornost na potrebnoj razini, a pouzdano je također da će epizodne uloge Gavrila Principa i Luke Jukića podsjetiti na onodobni društveni naboj; Freuda, Junga i Nobela... na aktualnu znanstvenu modu; Meštrovića, Mihajlovića, Supila, Trumbića i Pašića na političke tendencije; Tucovića, Trockog, R. Luxemburg, Zetkin... na komuniste i socijaliste; Karošec i Pickford na pjevačice i glumice te Potjereka, Borojevića, Sarkotića, Putnika... na vojne zapovjednike, a da ne spominjemo biskupe, pape, patrijarhe, reis-uleme, kraljeve, careve, vojvode, veleposlanike, razne druge zaslužnike i gradonačelnike Sarajeva (ali i drugih mjesta); sve u svemu spominje se osamdesetak manje-više poznatih imena, dvadesetak država, četrdesetak udruga, ustanova i društvenih pokreta.

Teško je ne vidjeti autorovu sugestivnu empatiju prema novim pokretima i otklon prema nasljeđu koje je davalo pečat onodobnomu bosanskom duhu, a koji slabi u svojoj važnosti pred navalom novih pokreta. To, naravno, u onome vremenu nije bilo vidljivo, ali su nadolazeći događaji pokazali koliku je snagu imala ta modernistička tendencija. Autor se, vjerovati je, nije zamario ovim refleksima, ali njegov diskurs upućuje na idejnu podlogu koja svoje recidive u znatnoj mjeri ima i danas.

Njegov je odabrani epilog pobjeda ljubavi u carstvu smrti. Može li to biti

pobjeda i hoće li ta umjetnička zbilja moći biti paradigmom realnomu životu, kako se davno sugeriralo u nekim sarajevskim estetičkim opservacijama. To već poslovično shvaćanje „mutne i kapriciozne prirode“ koja je „slabije djelo od umjetnine“, podsjeća nas na polje u kojem je davno poražen diskurs „subjektivnog odraza objektivne stvarnosti“. Sada se događa (problematična?) pobjeda mašte, ljubavna pisma poginuloga ratnika, nad surovom istinom zbilje u kojoj osobnog „pobjednika nad thanatosom“ više nema, ali ostaje depersonalizirani eros. To je moguće u romanima i možda je sreća da je tako. No moglo je biti i drugih „rješenja“ koja su suviše stereotipna i u okviru *common sense*, ali ova književna samim su time zanimljivija što su dalje od konformističke stvarnosti. Dakako, sama stvarnost trebala bi se (prema spomenutomu diskursu) upravljati prema toj zanimljivosti, odnosno, oponašati je, uz napomenu da se u izgradnji fabule romana ipak svesrdno oslanjalo na pisma s tavana kuće partizanskoga spomeničara. No miris autorove empatije na vrijeme kada se zametalo versajsko rješenje ovih prostora prema ustaljenome i nenapuštenome stereotipu, osjeća se na mnogim mjestima u romanu. Tako nas i ovaj roman podsjeća na „dah renesanse“ sarajevskoga kulturalnog uzleta u vrijeme bivše vlasti kada se u umjetničko pokušalo vjerovati po svaku cijenu pa

čak i više od uobičajenoga mladenačkog entuzijazma pa je red sjetiti se (entuzijastičke) izjave iz tadašnjega umjetničkog naboja u kojemu „...on /umjetnik/ stvara bolje od boga“. To nas navodi na (također aktualnu) misao da priča treba biti dobra „da od ideje čini stvarnost“. Dakako, tada nijedna dobra priča ne bi trebala oponašati pojavnu stvarnost, „nego (da) stvarnost uvijek imitira dobru priču“. To već izgleda poslovično i paradigmatično, a ne znamo kako se to slaže s idejom da roman i književnost ne bi trebali imati odgojnu svrhu jer su takve tendencije pridavanja umjetnicima i umjetničkim djelima stranih svrha (pedagoških) inače odbačene i od onih koji promiču prije izrečeno. Napuštanjem *mimesisa* (sada je na djelu obrnut proces) realna zbilja u novim uvjetima slijedit će umjetničku fikciju (!) jer je bolja od stvarnosti, iako još ne znamo je li ta nova zbilja već dana ili je zadana. Zašto na ovo uopće obraćati pozornost?

Neki naglasci u romanu su doista sugestivni, kao na primjer kad u predavanju (u romanu) Alaupović „upoznaje“ slušatelje o nastanku Bosne Argentine, i kad oduševljeni slušatelji pozorno upijaju njegove riječi kao napokon otkrivenu važnu povijesnu istinu. No, ovdje na trenutak zastanimo pa se upitajmo – ili Alaupović nije znao ili je autor namjerno prešutio još poneku pojedinost (da je, naime, istodobno 1514. u Asizu razdiobom Bosanske

vikarije osnovana i matična provincija, a da je zbog otomanske nadmoći Bosna Argentina cvjetala, a ona temeljna venula do utrnuća). Naravno da dobra priča romana ne mora slijediti pojavnu zbilju niti povijesne činjenice, ali (ako je to već promulgirana zadaća) sama će zbilja (čitatelji?) biti dužna oponašati romanesknu zbilju. Tako će i poruka romana imati određenu (idejnu ili ideološku?) funkciju.

Po prilici se sličan dojam stječe kad se opisuju vijesti s fronte i o ratnim događanjima kako na fronti tako i u dubokoj pozadini, u gradu Sarajevu. Jasno je da u ratnim zbivanjima propaganda ima važnu ulogu, svaka, a ne samo ona koja je „službeno dostupna“. Utoliko nas iznenađuje dojam da autor različite propagande nije sugerirao jednako neutralno. Ali to je samo dojam i epizodna stvar koja, doduše, čitatelja može navesti na „krivi trag“.

Bi li o tome autori pripovjednih proznih književnih djela u kojima se prikazuju složeni životni procesi dugim tekstovima, razvijenošću radnje i silnim brojem likova trebali uopće nešto poručivati, odnosno, paziti da im se nehotice omakne kakva poruka prema kojoj će nadolazeće vrijeme oponašati ponuđenu fikciju. Ova najopširnija i najpopularnija književna forma nosi u sebi i taj potencijal pa ne bi trebao biti suvišan oprez u tom smjeru.

Možda bi neutralnosti, glede idejne (ili ideološke) umjerenosti, mogao pomoći sindrom Vronskog (*Ana Karenjina*) kao literarnoj pomoći rasvjetljenju kapetanove osobne nesreće koja se nije mogla uklopiti u neki presedan iz lokalne realne sudbine. A prizivanje Junga i Freuda uz to kao svjedoka za objašnjenje određenih postupaka, ali i povjerenja likova knjige u tadašnju znanstvenu modu, autoru ovih redaka ne odiše umjetničkim otklonom, makar je pisac romana (sugestivno?) „prepuštio“ svojim likovima da se obilno služe „znanstvenim rezultatima“ psihologije i psihijatrije. Ali, da ne budemo cinični, romaneskni likovi se u ovome slučaju „bolje snalaze“ u likovnosti i književnosti, nego u znanosti i politici te će taj dio romana održavati visoku razinu pripovijedanja i pokazivati nam zbog čega će čitatelji lako prihvaćati ponuđene „priče“.

I na kraju upitajmo se zašto je pisati često dar, katkada i muka onoga koji piše, a gotovo uvijek na zadovoljstvo onome koji čita. Pisati za narod, za puk, da bi mu se poručilo nešto važno što bi on prihvatio u svojoj dokolici i trebao imati na pameti u svome ozbiljnom djelovanju, nije jednostavna stvar. Piščeva poruka se ne smije dovesti u pitanje, ako se prihvaća njezina važnost i kani se prema njoj upravljati. O tome vjerojatno i sam pisac vodi računa kad sastavlja svoju priču koju nudi

na javnu uporabu. U vezi s time važno se upitati zašto su kritičari i promotori knjige (doduše usput) ocijenili da se ona može promatrati i kao povijesna građa. Naravno, autor je imao pravo na vlastitu interpretaciju svega događanja i svoj pogled na to vrijeme (taj pogled je i motiv jer izdanje je baš upriličeno za stotu obljetnicu, a vjerojatno je i to dijelom potaklo na dobivanje nagrada), a to je ono što oslikava javno mnijenje i učvršćuje ga u njegovu trajanju, s jedne, i s druge strane, motivira čitatelja na individualnome planu, sve to u vezi s pretpostavljenim značenjem kao povijesnom građom. Ta zamka za roman nije nedužna pa bi i kritika trebala biti opreznija u svojim prosudbama. Također se vrijedi upitati što je bila osnova piščeva motiva, je li sama ta poruka ili možda institucionalizirana nagrada na koju računava i koja će značiti potvrdu njegove spisateljske vjerodostojnosti i aktualne prihvatljivosti onoga o čemu se pisalo. Eto ta institucionalnost vrjednovanja nekoga djela pa i romana o kome je riječ navodi nas na zaključak da trebamo prihvatiti tu ocjenu kakva god da jest jer je to javno priznanje legitiman izraz vremena u kojemu je djelo nastalo. Ostaje međutim otvoreno pitanje: može li se toj institucionalnosti povlađivati da bi se dobivala javna priznanja?

Ivan Sivrić

suvremena.pitanja@gmail.com